

11436

ДРАГО ВУШИЋ

НОВ ДОПРИНОС НАШОЈ ОНОМАСТИЦИ
(Ономатолошки прилози, књ. I, САНУ Београд, 1979)

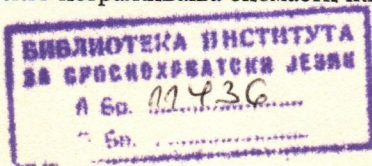
Посебан отисак из *Јужнословенског филолога* књ. XXXVII

БЕОГРАД
1981

НОВ ДОПРИНОС НАШОЈ ОНОМАСТИЦИ
(*Ономатолошки прилози*, књ. I, САНУ Београд, 1979)

Породици лингвистичких публикација на српскохрватском језику придружила се још једна. То је I књига *Ономатолошких прилози* (1979. г.), које је покренуо Одбор за ономастику Одељења језика и књижевности Српске академије наука и уметности. Појава ове публикације долази скоро 75 година након заснивања Српског дијалектолошког зборника, публикације чијом је првом књигом (тј. Белићевом расправом Дијалекти источне и јужне Србије) отпочела српскохрватска дијалектологија новијег доба на овом подручју. Помињемо дијалектологију и Српски дијалектолошки зборник зато што се на српскохрватском језичком подручју ономастика као лингвистичка грана почела развијати управо у крилу дијалектологије и из ње се извила у самосталну лингвистичку дисциплину. Истина, ономастиком су се код нас први почели бавити историчари, етнолози, географи и други људи који су описивали историју, живот, обичаје и друге карактеристике народа. Међутим, тим испитивањима, која су неријетко била и узредна, у скупљању и интерпретирању ономастичке грађе недостајао је лингвистички приступ.

Прва ономастичка публикација у Југославији, *Ономасијска југо-славика*, појавила се неколико година по оснивању Међуакадемијског одбора за ономастику (при ЈАЗУ) — 1969. године. То је годишњак чију девету књигу очекујемо. Након одржавања I југословенске ономастичке конференције у Тивту (октобра 1975) Црногорска академија наука и умјетности штампала је (1976) зборник радова са те конференције; штампан је и зборник са II конференције (која је одржана у Скопљу 1977), а у штампи су и прилози са III конференције (Дубровник 1979). На тај начин југословенска ономастичка наука добила је двије сталне публикације, а сада се, ево, појавила и трећа. Ако знамо да се ономастичком проблематиком баве и Хрватски дијалектолошки зборник и новосадски Прилози проучавању језика, да не помињемо друге лингвистичке и ванлингвистичке публикације на српскохрватском језику које повремено објављују ономастички материјал (грађу, расправе и др.) — онда могућности публикавања радова из ове области код нас већ нијесу мале. Тиме ономастика, а свакако и дијалектологија код нас добијају нове подстицаје (дијалектологију помињемо поново посебно због наглашавања значаја теренског истраживања ономастичких и дијалектолошких

чињеница, јер оно што у овим областима настаје на основу писаних података није ургентно).

Ономастиолошки иррилози у I књизи објављују 21 рад различитог карактера. Уводни чланак *Фануле Пајазоџу* посвећен је успомени на академика *Милана Будимира*, нашег истакнутог ономастичара, једног од оснивача Одбора за ономастику Србије (1973) и покретача ове публикације. У ствари, овај број Прилога у цјелини је посвећен Будимиру. На крају публикације налазе се индекси ријечи, имена и аутора Прилога, којим су обухваћени сви радови изузев оних којима су аутори В. Стеваковић и С. Стијовић, који, сами за себе, и на неки начин, поред осталог представљају и индексе.

Главни уредник Ономатолошких прилога је академик *Павле Ивић*.

Послије уводног чланка радови би се могли класификовати у двије велике групе: једни су настали прикупљањем и обрадом грађе са терена а други — експертирањем грађе из писаних извора и њиховом интерпретацијом. Међутим, чини нам се функционалнијим да класификацију извршимо по другим критеријумима, по блискости тематике. Тако посматрани, радови би могли да чине сљедеће цјелине: а) антропономастика, б) топономастика, в) општа ономастичка тематика (услован назив за четири међусобно различита рада који се не би могли уклопити у тематику под „а” и под „б”).

У даљем излагању задржаћемо се на прегледу радова по наведеним цјелинама, дајући углавном информативне податке о њима.

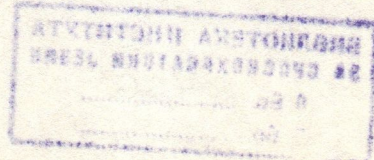
1.

Прву тематску цјелину чине радови којима је предмет разматрања лично име. Два рада међу њима баве се упоредном словенско-грчком антропонијом.

Љиљана Крејајац говори о грчким моделима српскохрватске антропоније, обрађујући низ словенских имена, претежно мушких, српских посебно, која имају сличност са грчким „на какву не наилазимо у другим индоевропским језицима” (стр. 70). Једну групу чине имена везана за хришћанство, типа: *Божидар*, *Бојобој*, *Бојољуб*, *Т(е)одор*, *Теофил(о)*, *Силасоје* итд., друга имају везу са паганским божанствима, као: *Видослав*, *Светиовид* и сл., трећа су двочлана имена за која аутор каже да могу бити преводи са грчког или су идиоглотски словенски антропоними, каква су: *Првослав*, *Дарослав*, *Добромисл*, *Светозар* и др. У свим категоријама успостављене су паралеле са одговарајућим грчким именима, односно значењима која она носе, на основу чега се аутор одређује за квалификативе „преведеница” или идиоглотски антропоним.

Светлана Слайшак пише о *Пејки* и *Недељки* као антропонимским преведеницама са грчког, са чиме повезује цијелу групу имена постањем везаних за *Петку* и *Недељку*, као персонификоване дање у седмици.

М. Д. Пејрушевски говори о поријеклу српскохрватских имена у чији састав је ушао „појам-елеменат” *слава* (ивр. **klewes*). Истиче да је

„у грчким и словенским језицима (. . .) овај елеменат дожевео велику распрострањеност, и продуктивност током целог свог дугог развоја” (35). Анализира имена *Лейосава/Љейосава, Бојослав, Будислав, Драјослав, Милисав*, затим: *Јелисав, Јелисавейџа, Јелисавка*, па: *Анасџас* (хипок. *Насџа|с|*), *Насџо, Насџе, Тасо, Часлав* итд.

Радосав Бошковић у раду *Белешка о имену Немања* осврће се на досадашње етимологије овог имена (Миклошичеву, Маретићеву, Јагићеву, Јиречекову) и закључује да је у питању хипокористик, „који треба раставити на ове деривационе чиниоце Не-ма-ан-јь-а” (5). Све те чињенице проф. Бошковић анализира и доказује.

Милица Грковић говори о поријеклу личних имена у романима Милована Видаковића. Констатује да је В. за своје романе узимао најчешће имена људи које је он познавао из свог родног краја (Неменикуће, у Србији). Преко његових романа та су имена прешла у Војводину, а будући да је вријеме када је Видаковић стварао вријеме националног препорода — у Војводини су се радо прихватала имена из Србије, нарочито ако су била још и словенског поријекла.

Никола Родић, говорећи о имену *Бојдан*, каже да се ово тефорично име врло често среће код Словена, а нарочито код Срба, Македонаца и Бугара. Прихвата мишљење да је у питању словенизирани облик грчког имена *Θεόδωτος*. Даље говори о томе гдје се све у Словена ово име налази, као и имена и презимена настала на његовој основи.

2.

Другу тематску цјелину чине радови који третирају *џојономасџику*. И овдје два рада припадају упоредној словенско-грчкој односно словенско-романској топонимији. То су радови П. Илиевског (*Неколико љаралела из словенске и грчке џојонимије*) и К. Илиевске (*Романски елементи у македонској џојонимији 13. и 14. века*).

Петар Илиевски анализира топониме типа *Зао/ум, Поо/ум* и констатује да су изведени од основе *хлџмџ* и префикса *за(д)* и *по(д)*. Говори о промјенама насталим у овом типу топонима и анализира топониме из ове „породице”, какви су: *Заум, Забрда, Забрђе, Забрце, Зајора, Зајорје, Захум, Захумље, Захумско, Зад Бреј, Зад Венец, Зад Голеш* итд., затим: *Поум, Порече, Поморавље, Поморје, Полужје, Подбрадец* и др. У народној свијести, имена *Наум* и *Заум* осјећају се као да су настала од *на+ум* и *за+ум*, а ради се, међутим, о конструкцијама *на+хум, за+хум*. Са овим типом Илиевски упоређује новогрчки топоним *’о/φρωχόρμα*, састављен од *’ολιθία* и *χωρία*, и *Ре-га₃-ко-га-и-ја*, и након анализе показује „да је начин образовања топонима исти, само са различитим лексичким фондом, како у словенској тако и у грчкој топонимији од микенске епохе до данас” (22). Аутор наглашава да нијесу тачне тврдње да Словени у Грчкој при именовању локалитета откривају своју „сиромашну имагинацију”, јер су и у грчкој топонимији, као и у словенској,

„од најстаријих времена до данас употребљавани исти обрасци и иста средства за образовање имена места као у словенској топонимији” (23).

Красимира Илиевска анализира десетак романских етимологија углавном изгубљених назива из хрисовуља Ђорђа Скопског (Барбарас, Бинеч, Глендула, Виргино брдо, Капица, Крабулин до, Мартин крст, Пурпут, Церебулска пештера). Већиња тих назива, односно имена „представља хибридна образовања са романским и словенским елементима” (65). У језику су се, каже Илиевска, задржали само такви називи и облици „који могу да се уклопе у систем нашег (македонског — Д. Ђ.) језика, односно који су могли да се адаптирају” (65).

Ајанасије Урошевић, у раду *Неки дејтаљи из прошлости Косова*, расправља о називима који су везани са траговима Саса, Дубровчана, Кумања (турски номадски народ на Балкану) и Влаха на територији данашњег Косова. За Сасе веже називе: *Хајново коло* и село *Хајновци*, *Шашковац* (село), *Кижница* (поток), *Дечки њојок* (= *Тудески њојок); за Дубровчане — махалу *Нишино Коло*; за Влахе села: *Власе*, *Влашићца*, *Ситанишор*, *Лашкобара* (код Урошевца), *Мајура* (код Липљана) и микро-топоним *Мајора*, *Косијадиници*, затим: ороним *Чичавица*, презимена *Мусељак* и *Королеја*, ктетик *Бласи Косијадиновици* и имена *Бајдух* и *Бенчук*. У раду се говори и о положају *Врхлаба* (једног од двораца српских краљева у 13. и почетком 14. вијека).

Блаже Конески пише о називу *Слейче*, имену два села у Македонији. То име Конески доводи у везу са глаголом *слейшти*, односно именицама **сълвѣкъ* или **сълвѣць*.

И. Дуриданов говори о имену лијеве притоке Белог Дрима *Клина*. Утврђује да је старији облик *Книна*, а данашњи облик (који потиче вјероватно од 16. вијека) настао је дисимилацијом *н-н*: *л-н*. Ово име Дуриданов доводи у везу са старијим обликом *Тнина* (ивр. **Тепна*, литв. *тепѐ* „место у реци, крај обале, које водена струја не покреће” /стр. 49/, односно од ивр. *(*s*)*теп*, „јечати, тутњати, стењати” /стр. 49/).

Гавро Шкриванић пише о именицама *усџа* и *врх* у топономастици код нас. Наводи имена: *Усџиколина*, *Усџиџрача*, а у вези са овим, и дио имена Бока которска „*Волџа*”, што значи „уста”. Према *врх* наводи: *Врхлаб*, *Врлика*, *Врхбосна*, *Врхбрезница* и др. За ово посљедње каже да се и данас тако зове изворни дио ријеке Ђехотине. Међутим, *Врхбрезница* је назив изворишта *Брезнице*, речице која извире испод падина на којима се налази манастир Св. Тројица, сјеверозападно од Пљеваља, и протиче кроз Пљевља, уливајући се у Ђехотину као њена десна притока.

Мајте Шимундић нас упознаје са значењима назива *Ђаково* и ђаковштинских села. Име *Ђаково* Шимундић изводи од грчке ријечи *διάκονος*, слуга, послушник², од које је латинско *diaconus*, писар, богослов у католичкој цркви пред заређењем³. Од лат. *diaconus* постало је *ђак*, а од ове именице, док је означавала писара, постало је име *Ђаково*. Шимундић разматра и преко 60 имена села у околини *Ђакова*. У вези са објашњењем имена *Слајина* треба напоменути да се на српскохрватској

територији *слајино* најчешће назива извор које било воде, не само киселе. У Црној Гори (Бјелопавлићи и Васојевићи) име *слајина* односи се на врло јаке изворе, богате водом. (Постоји и неколико ојконима са овим именом.)

Момчило Злајановић обавјештава о значењима преко 130 микро-топонима и географских термина у Брањској котлини, махом апелативског поријекла, нешто ређе фитонимског или зоонимског.

Овој тематској цјелини припада и рад нашег рано преминулог колеге *Владимира Стивановића* под насловом *Микротопонимија оштинске Трговишће*. Стивановић је овдје дао исцрпну грађу о хидронимима овог подручја (ријеке и потоци, извори и чесме) и о махалама, а у оквиру махала и о микротопонимима. Тако смо добили грађу од преко 4.500 микротопонима, топонима и хидронима Трговишта, у Горњој Пчињи (на крајњем југоистоку Србије). Грађа је прикупљена непосредно на терену, транскрибована према локалном изговору и акцентована. Стање на терену је упоређено са катастарским књигама. Рад је дио ширег испитивања језичке стварности Горње Пчиње, које је пок. Стивановић започео прије више од 10 година. (Надајмо се да ће од рукописа пок. Стивановића бити припремљена и дијалектолошка студија о говору Горње Пчиње.)

Светозар Стијовић, у раду *Ономастика источної дела метохијској (џећкој) Подгора*, који по садржају припада објема претходним тематским цјелинама радова у Прилозима (антропонимији и топомастици), врло исцрпно (на преко 140 страна) обавјештава нас о топомастици и антропонимији источног дијела метохијског Подгора, обухватајући 18 села, од укупно педесетак њих. Рад је студија у којој су на почетку дати општи подаци о крају о којему је ријеч, о његовим географско-етнографским и историјским карактеристикама, као и о главним дијалекатским особинама. Испред ономастичке грађе за свако село су дати географски подаци, састав становништва, његово поријекло, садашњи друштвено-економски положај и друго што може бити од значаја за потпуније поимање ономастичких података који слиједи (истовремено, ту су и вриједни етнографски подаци). Ономастичку грађу Стијовић разврстава на сљедеће дјелове: 1. топомастица, 2. антропонимица, а антропонимију дијели на: а) антропонимију становништва православне вјероисповијести и б) антропонимију становништва муслиманске вјероисповијести. У структури антропонимије даље налазимо: презимена, мушка имена, женска имена, мушке хипокористике, женске хипокористике, мушке надимке, женске надимке. Све је то обрађено за свако село посебно. За свако презиме дати су подаци о броју домаћинстава која носе то презиме, о поријеклу породице, о расељавању, о слави и малој слави. Код имена дати су подаци о сваком носоцу, а у заградама налазимо податке о броју лица у селу која имају одређено име. Уписани су, наравно, и акценатски дублети (нпр. Жйвомир и Живдмир). Хипокористици и надимци су наведени уз конкретна имена.

На овај начин добијени су исцрпни и врло тачни подаци цјелокупне ономастике овог краја. То се могло постићи само зато што је Сти-

јовић веома прецизно, и редом, не заобилазећи ништа, узимао податке не само у сваком селу, и за свако село, већ и у свакој кући, у свакој породици. Податке је вишеструко провјеравао (в., нпр., податке о информаторима у сваком селу, односно у свакој породици). Сви подаци су забиљежени вјерно, оцако како су их дали, тј. изговорили информатори. Тако, овдје имамо не само драгоцену ономастичку грађу, већ и мноштво ваљаних лингвистичких података, нарочито фонетско-фонолошких.

Колико нам је познато, ово је до сада један од најцјеловитијих приступа, ако не и најцјеловитији, у прикупљању ономастичке грађе на источној страни наше језичке територије. За даљу обраду остају евентуалне етимологије и даља, тј. систематска лингвистичка обрада, што није било могуће постићи у раду ове врсте. Радом смо, што је јако значајно, добили драгоцен материјал, зналачки сређен и, за радове ове врсте, у довољној мјери лингвистички „обојен“.

3.

Као тематски посебне издвојили смо радове В. Михајловића, З. Павловић, В. Симића и Н. Богдановића.

Велимир Михајловић, у врло интересантном раду о *Кемзи-воденом духу*, начиње лингвистичку расправу о једном од многобројних питања из демонологије. Кажемо „начиње“ стога што су се овим питањима, послје Вука Караџића, код нас бавили углавном етнологзи, а не и лингвисти (ни Вук Караџић се овим питањима није бавио као лингвиста, или макар не првенствено као лингвиста). Свакако, постоје не мали научни разлици да се лингвисти баве питањима језичке структуре, семантике и основе у тзв. гаткама, причама о духовима, злим очима, аждајама и сличним демонима. Упоредна етнoлошка истраживања, која нијесу честа, обично дају ареалне податке, а прапојаву демона и њихових имена боље од других даће упоредна лингвистичка истраживања.

Звездана Павловић говори о суфиксалном творбеном моделу *-шишца* и његовим варијантама у српскохрватској хидронимији. Истичући да је овај суфикс „карактеристичан за јужнословенско језичко подручје“, нарочито у називима водених токова, аутор наводи три групе хидронима који се творе овим суфиксом. Биљежи 40-так назива са овим суфиксом, затим називе са суфиксом *-шћца* односно *-шчца* (са примјерима које назива секундарним творевинама) и *-шница* (<*-шишца*). Са овим другим суфиксима З. Павловић је нашла и преко 60 топонима. Даје распоред по суфиксима и по територијама српскохрватског језичког подручја. Југо-источни дио те територије већим бројем образовања са *-шишца* него остала подручја. У Босни и Херцеговини преовлађују нове форме *-шница*, а у Црној Гори старије *-шишца*.

В. Симић говори о топонимима насталим на основу терминологије у рударству и у преради гвожђа у власинском крају. Обрађује 90-так имена везаних за називе рудаче, за уређаје за њецо експлоатисање, за машине, за технологију обраде и др.

Недељко Богдановић пише о називима и именима брава у околини Сврљига. Називе разврстава према боји, према тјелесним ознакама (уши, рогови, реп, длака и др.), према узрасту, према квалитету и понашању, према плодности и мљечности, према времену млађења, према болестима, према звону итд. Посебну групу, коју Богдановић сврстава у „остала имена”, чине имена која су добијена према осталом животињском или према биљном свијету, према дјеловима тијела који су код појединих брава карактеристични, нека имена су апелативног поријекла итд. Рад показује изванредно богатство назива и имена, снажну стваралачку моћ народног језика и његову особину да све назове „његовим именом”.

Индекс речи, индекс имена и индекс аутора саставио је *Александар Лома*. *Индекс речи* је направљен за следеће језике: индоевропски прајезик, прасловенски, старословенски, српскохрватски, македонски, словеначки, бугарски, руски, чешки, пољски, литавски, индоирански (језици), микенски грчки, грчки, латински (са романским језицима), келтски, њемачки, албански, семитски (језици), мађарски, старотурски и турски (језици). *Индекс имена* је ћирилички, латинички и грчки. Тако је урађен и *индекс аутора*.

★ ★

И према садржини, и према структури, и према свим другим карактеристикама *Ономастолошки њрилози* су на почетку самог по ознаци броја књиге, по свему другоме — то је публикација високог домета и она издавачу, а нарочито уређивачком одбору, служи на част. Својим првим бројем она је стала у ред лингвистичких публикација највишег домета на српскохрватском језику.

Београд

Драго Ђујић